

Šapirografuotų laikraščių kolekcija Žemaičių muziejuje „Alka“

Muziejaus saugomų eksponatų spaudinių rinkinyje dėmesį atkreipia šapirografu daugintų pirmųjų Nepriklausomos Lietuvos laikraščių kolekcija (1919-1940 m.). Sunki valstybės kūrimosi momentu, trūkstant lėšų spaustuvėms, įvairių organizacijų, gimnazijų leisti nedidelio formato laikraščiai ir sąsiuviniai buvo to meto literatūrinio gyvenimo išraiška, mokyklų ir organizacijų gyvenimo veidrodys. Leidiniai dažniausiai rašyti ranka, kartais spausdinti mašinėlė, iliustruoti pačių autorių piešiniais.

Šapirografas, arba hektografas - teksto ir iliustracijų dauginimo prietaisas, kuriame specialiu rašalu užrašytas popieriuje tekstas ar iliustracija užspaudžiama ant tam tikros dažus sugeriančios medžiagos (želatinos, glicerino ir vandens drebučių) paviršiaus ir, prie jo spaudžiant švarius popieriaus lapus, gaunamos kopijos (iki 100 egz.). Tokiu būdu pagaminti išlikę 25 leidiniai yra pažeidžiami laiko – tekstai ir iliustracijos blunka, todėl jie yra suskaitmeninti ir paskelbti LIMIS (Lietuvos integralioje informacinėje sistemoje).

Šio straipsnio tikslas - trumpai pristatyti, ką mums pavyko išsaugoti. Daugelis leidinių išliko „Alkos“ muziejaus archyve, kraštotyrininkų Konstantino Bružo (1912-2005) ir Juozo Mickevičiaus (1900-1984) surinktoje medžiagoje, kuri buvo padovanota mūsų muziejui.

Išliko penki 1923-1924 m. išleisti laikraščiai „Telšių žinios“. Leidinį organizavo Telšių šaulių 3-osios rinktinės vadas S. Radišauskas. Leidyboje dalyvavo Telšių inteligentija - apskrities gydytojas J. Mikulskis, ūkio banko direktorius Vaitkūnas, poetas, mokytojas Pr. Genys, mokytojų seminarijos direktorius J. Gedminas ir kt. Laikraštis buvo šapirografuotas ir pradėtas spausdinti spaustuvėje tik 1924 m. pabaigoje. Leidinys buvo skirtas ne tik šauliams, bet ir Telšių miesto ir Žemaitijos įvykiams, krašto problemoms. Labiausiai pabrėžiamas kalbinis klausimas, akcentuojama, kad valstybinėse įstaigose dar daug kalbama lenkiškai ir rusiškai, kad „reikės ilgai kovoti, kol poniška visuomenė pripras prie lietuvių kalbos“, o laikraščio priedas „Telšių plumpis“ viešai šaipydavosi iš valdininkų ir visokių miesto problemų.

Telšių šaulių leisto laikraščio „Telšių žinios“
jumoristinis priedas „Telšių Plumpis“. 1923 m.

„Šešios žaros“ - XX a. 4-ame deš. Telšių gimnazijos „Šatrijos raganos“ literatūros mėgėjų leistas laikraštis. Išliko tik vienas 1936 m. išleistas egzempliorius Nr. 2. Laikraštis buvo sąsiuvinio formato, perrašinėjamas ranka ir platinamas tarp moksleivių. Leido mokinių redkolegija, kurią sudarė V. Mačernis, P. Jurkus, Narbutaitė, Jančiauskaitė, Daukantas, J. Tornau, Mikūta. Mokyklos literatai bendravo su kitų gimnazijų moksleiviais, rengdavo literatūrinius vakarus.

„Šešios žaros“ - Telšių gimnazijos „Šatrijos raganos“
literatūros mėgėjų leistas laikraštis. 1936 m.

Vieni įdomiausių ir reti karinių pulkų leisti laikraščiai. Muziejuje išlikęs vienas laikraštis „Tėvynės vaduotojas“, Nr. 2, išleistas 1920 m. birželio 20 d. trečiojo pėstininkų D.L.K. Vytauto pulko Švietimo komiteto. Leidinys priklausė muziejaus įkūrėjo Prano Genio bibliotekai, tai liudija autografas tituliname lape. Laikraštelyje fiksuojami pulko istorijos momentai, įvykiai - 1919 m. birželio 20 d. Šiaulių bataliono kautynės su vokiečiais, kova su lenkais ties Vaitkuškiais, spausdinamas jumorio skyrelis. Straipsnyje „Tėvynės ginti“ ašarą spaudžia kelios eilutės: „Palaimink Dieve tuos jaunos vyrus, gelbėk šventą Lietuvos šalį. Neverkite, tėveliai ir jūs Lietuvos mergelės, sugrįš iš kovos lauko jūsų sūnus ir draugas, o jei jam lemta paguldyti savo jauną galvą, tai sakykite: „Jis žuvo už savo tėvynę, už mylimą kraštą!“. Leidinys gausiai iliustruotas, gana didelio formato 35x25 cm.

Iliustracija iš laikraščio „Tėvynės vaduotojas“, Nr. 2,
išleisto 1920 m. trečiojo pėstininkų D.L.K. Vytauto pulko.

Gausiausia mokslus einančio jaunimo organizacija ateitininkai Telšių gimnazijoje leido laikraštėlį „Džiugo Ainis“. Išsaugotas 1921 m. vasario mėn. leidinys Nr. 2. Leidinio turinyje slapyvardžiais pasirašyti meniški literatūriniai rašiniai ir eilėraščiai, pateikiamas Vydūno straipsnis „Meilė ir grožis“. Ateitininkai turėjo knygyną ir senų knygų rinkinį. Telšių ateitininkų kuopa, globojama mokytojo L. Abromavičius, leido laikraštį „Alksnyno lepšį“. Rinkinyje saugomas 1922 m. vasario 23 d. leidinys Nr. 2.

1921 m. Telšių gimnazijoje 5 ir 6 klasės mokiniai leido laikraštį „Klasės draugas“. Išliko tų metų Nr. 2,3,4,5. Tuo metu 6 klasės gimnazistas Pranas Genys (vėliau poetas, muziejininkas) šiame leidinyje išreiškė savo literatūrinius bandymus. Didžioji dalis laikraštelių rašyta jo ranka. 5 Nr. leidinio pradžioje jis kreipiasi į gimnazistus: „Įkurkime kalbos mylėtojų kuopelę, kuri gali daug pasitarnauti, nes mūsų tautoj yra daug nepastebėtų turtų: dainų, posakių, mįslių, pasakų ir t.t. Tik noro reikia, o viską galima padaryti. Kame daugiau energijos, noro bei pasišventimo, jei ne pas mus?... Mes esame Žemaitijos veiksnys. Mes esame tas žibintas, kuris turi nušviesti Telšių praeitį, turi palikti uždėtus tvirtus pamatus, ant kurių augtų jaunųjų kartų toliau tęsiami darbai...“.

Telšių gimnazijos mokinių mėnesinis laikraštėlis
„Klasės draugas“ 1921 m.

Telšių mokytojų seminariją mena jumoristinis – kritinis nepatenkintų administracijos griežtomis priemonėmis studentų leidinėlis „Dėdė Plikis“, leistas XX a. 3-ame deš. Konspiraciniais tikslais spausdintas mašinėle. Slapta studentų redakcinė grupelė buvo pasivadynusi „Kas kam darbo“. Apie šį nemalonų įvykį pranešta policijai - daugelio mokinių namuose daryta krata, ieškota laikraštuko „Dėdė Plikis“ redakcijos žymių, vyko seminaristų apklausa, net buvo pažadėtas piniginis atlygis už leidėjų išdavimą. Tačiau kuo baigėsi ši istorija, niekur spaudoje neskelbiama.

Išsaugojome tik vieną numerį Alytuje 1933 m. leisto mėnesinio filatelistų laikraščio „Nauja filatelija“. Spausdintas hektografiniu būdu. Tarpukario Alytaus gimnazijoje buvo didelis būrys moksleivių, besidominčių filatelija - pašto ženklų kolekcionavimu. Rinko primityviai, pašto ženklus klijuodavo į storesnius sąsiuvinius, atskirai valstybėmis, štampuotus ir neštampuotus kartu, sugadindami nenuplaunamais klizais. Laikraštėlyje aprašomos pašto ženklų parodos, naujų pašto ženklų išleidimas, filatelistų skelbimai.

Iš Lietuvos skautų organizacijos leidinių turime tik Palangos skautų leistą laikraštėlį „Stovykla“, 1921 m. liepos mėn. Nr. 1. Leidinėlio pradžioje vėlgi randame būsimo muziejininko, poeto P. Genio eilėraščio posmelius, skirtus skautams:

„Mes su rūtom, mes su saule !
Mūsų kelias skrist padangėm !
Su jaunyste, su pasauliu
Žygių žygiais žydim žengiam !

Ei pakilkim, sesės, broliai,
Audrų audros mums nė motais.
Darbu, mokslu kursim uoliai
Lietuvai Tėvynei klotį !“

Entuziastingi šapirografu spausdinamų laikraštėlių ir almanachų rengėjai buvo Plungės realinės gimnazijos, moksleiviai, leidę laikraštėlį „Pirmosios mintys“, numeruotais sąsiuviniais pasirodydavusį 1919-1925 metais. Muziejuje išliko 1921 m. II –asis sąsiuvinis.

Plungės realinės gimnazijos leidinys „Pirmosios mintys“. 1921 m.

Bent keli leidiniai pateko iš Tauragės krašto. „*Dygstąs grūdas*“ – savaitinis Tauragės žiemos žemės ūkio mokyklos, įkurto 1931 m. leistas laikraštėlis. Išliko 1932 m. sausio 20d. Nr.1. Leidinyje be mokinių literatūrinių bandymų, skelbiami straipsneliai apie sodininkystę, Tauragės krašto žinias. Tauragės aukštesniosios komercijos mokyklos mokinių mokslo, meno ir literatūros būrelis 1935 m. leido neperiodinį laikraštėlį „*Mūsų mintys*“, o „Jaunosios Lietuvos“ organizacijos narių 1931 m. leidinys - „*Jaunystės sparnai*“. Dar vienas egzempliorius iš Tauragės krašto – „*Naujieji vieškeliai*“ 1935m. Nr.1- Tauragės mokytojų seminarijos dramos būrelio laikraštėlis.

Mažeikių valstybinės gimnazijos mokiniai leido neperiodinį laikraštėlį „*Kelias į gyvenimą*“. Išliko 1940 metų balandžio mėnesio egzempliorius Nr. 1.

Daugumos šių leidinių redaktorių ir rašinių bei eilių autoriai nežinomi, pasirašydavo slapyvardžiais. Laikraštėlių kaina svyravo nuo 3 iki 10 auksinų. Leidžiami buvo nuo kelių dešimčių iki 100 vnt. tiražais. Didžiausią šių leidinių vertę, paskaičius jų turinį, sudaro nepaprasta ką tik susikūrusios Nepriklausomos Lietuvos jaunų žmonių nuoširdi meilė savo tėvynei, siekis savo darbu ir mokslu prisidėti prie krašto kūrimo. Todėl maloniai kviečiame Žemaičių muziejau „Alka“ internetinėje svetainėje pažiūrėti virtualią parodą, susipažinti plačiau su šių brangių leidinių turiniu. Originalių laikraščių paroda veiks muziejaus dailės salėje gegužės mėnesį.

Istorijos skyriaus vyr. muziejininkė Regina Bartkienė